

"Mali Tibet" v Indijski Himalaji

IZVLEČEK

Indijska severovzhodna državna meja v večjem delu poteka po himalajski gorski verigi, kjer država meji na sosednjo Kitajsko. Težnja Kitajcev po izkoreninjenju tibetanske kulture je številne predstavnike le-te prisilila k pobegu in iskanju azila v sosednjih državah. Nemalo se jih je zateklo v Indijo, med njimi tudi dalajlama Tenzin Gyatso, ki je zatočišče našel v McLeod Ganju, kjer danes deluje celotna tibetanska vlada v izgnanstvu.

Ključne besede: Indija, Himalaja, Himačal Pradeš, McLeod Ganj, Tibetanci.

ABSTRACT

"Little Tbet" in Indian Himalaya

Indian North-East state frontier almost entirely runs across Himalayan mountain range whereas India also borders with China. The Chinese tendency to destroy Tibetan culture is the reason why many Tibetans seek for asylum in other countries. Many of them turned for help in the Indian Himalaya; one of them also being the Dalailama Tenzin Gyatso. He found the refugee in McLeod Ganj. At the current moment, the Tibetan government in exile is also settled here.

Key words: India, Himalaya, Himachal Pradesh, McLeod Ganj, Tibetans.

Avtorica besedila in fotografij:

KRISTINA ŠIJANEC, univ. dipl. geogr.

Vodnikova cesta 85, 1000 Ljubljana

E-pošta: kristina_sijanec@hotmail.com

COBISS I.04 strokovni članek

Himačal Pradeš je ena od himalajskih zveznih držav v Indiji. Meji na tibetansko planoto, iz katere se od kitajske "osvoboditve" Tibeta dalje izseljujejo številni Tibetanci in azil iščejo ravno na območju indijske Himalaje.

V pretežno hribovitem in goratem območju se gorski grebeni izmenjujejo z dolinami, med katere sodi tudi dolina Kangra, ki jo je izoblikovala reka Beas in na pobočjih katere se nahaja McLeod Ganj, današnje kulturno in politično središče Tibetancev v izgnanstvu.

Himačal Pradeš v Indijski Himalaji

Himačal Pradeš (hindijsko *Himācal Pradeś*), imenovani tudi Devbhumi ali Zemlja bogov, je večinoma hribovita in gorata indijska zvezna država. Reliefno je zelo razgibana, saj se njena nadmorska višina razteza od 350 m do več kot 7000 m, kolikor merijo najvišji vrhovi. Na vzhodu jo omejuje tibetanska planota, proti severu pa se pogorje Himalaja nadaljuje v indijsko zvezno državo Džamu in Kašmir (1). Meji

tudi na zvezne države Utarakand, Utar Pradeš, Harjana in rodovitni Pandžab na zahodu (14, 17). Himalaja je eno najmlajših gorovij na Zemlji, ki je še vedno tektonsko aktivno, kar se odraža tudi v številnih potresih (12).

Zvezna država Himačal Pradeš obsega 55.673 km² in je s 123 prebivalcev na km² gosteje poseljena kot Slovenija. Njenih 6,9 milijona prebivalcev živi v nekaj manj kot 21.000 naseljih, med katerimi je velika večina (več kot 98 %) vaških (14). Glavno mesto je Shimla (7) na nadmorski višini 2200 m. Število prebivalcev Himačal Pradeša hitro narašča, saj se je v vsega dveh desetletjih (med letoma 1991 in 2011) povečalo za skoraj petino (2). Pismenost ljudi je s 84 % ena najvišjih v Indiji (16), pri čemer so moški znatno bolj pismeni kot ženske. Po podatkih popisa prebivalstva leta 2011 ima zdravstveno ustanovo povprečno vsako peto naselje. BDP na prebivalca je 58.793 indijskih rupij ali 910 evrov, kar je precej nad državnim

povprečjem (14, 16). Tako kot v ostali Indiji je prevladujoča veroizpoved hinduizem, ki ji pripada kar 87 % prebivalcev Himačal Pradeša (12). Budizem se je okreplil v 2. polovici 20. stoletja, ko so se sem zatekli številni tibetanski begunci (tudi zdajšnji, 14. dalajlama Tenzin Gyatso), ki so tu dobili azil in zdaj posejajo nekatera območja (16).

Zaradi kompleksne geološke sestave je površje reliefno izjemno razgibano (14). Ponaša se z izredno raznovrstnim in v nižjih nadmorskih višinah bohotnim rastlinstvom, od gostih zelenih gozdov cedre do skromnega rastlinja v večjih višinah. V Himačal Pradešu so tudi številna jezera, ledeniki in slapovi (1). Podnebne razmere so zelo raznolike, saj je za nekatera dolinska območja značilen vroč in vlažen zrak, medtem ko je v najvišjih legah povprečna zračna temperatura vseskozi pod lediščem (14). Zvezna država letno prejme povprečno 1600 mm padavin (14), največ v obdobju od sredine junija do sredine septembra. Od decembra do marca pogosto sneži (12). Najvišja območja kar pol leta prekriva snežna odeja. Himalaja predstavlja skoraj nepremostljivo gorsko pregrado za zračne tokove med Indijo in osrednjo Azijo, s čimer pomembno vpliva tudi na indijski monsun (12).

Slika 1: Lega McLeod Ganja in Himačal Pradeša (kartografija: Kristina Šijanec).

Celostno gledano je Himačal Pradeš del Zahodne Himalaje (*Western Himalayas*). Površje se iz ravnine na 350 m nadmorske višine prek gričev, imenovanih Sivalik, vzpne v bolj hribovita in gorata območja Notranje Himalaje (*Inner Himalaya*), kjer so vrhovi gorovij Dhaula Dhar in Pir Panjal na nadmorski višini med 4000 in 5000 m. Dlje v notranjosti je Visoka Himalaja (*Greater Himalaya*), kjer je najvišji vrh Shilla, ki po nekaterih podatkih meri 7026 m.

Ozemlje je preprejeno z rekami, med katerimi so največje Beas, Ravi, Sutlej, Chenab in Jamuna, ki predstavljajo velik potencial za proizvodnjo električne energije (14). Z izjemo Jamune spadajo v porečje Inda. Zanimivo je, da se doline pogosto ne imenujejo po rekah, ki so jih izoblikovale, in imajo tako drugačna imena, na primer Kangra (ustvarila jo je reka Beas), Chamba (ustvarila jo je reka Ravi) in Bhaga (ustvarila jo je reka Chandra) (12).

Arheloške najdbe pričajo, da so to območje prva poseljevala plemena, imenovana Dasas (1), po drugih virih pa naj bi bilo to območje poseljeno okrog leta 1500 pred našim štetjem, ko so tu živela vedska

plemena. Vedizem je starodavna religija indoevropskih ljudstev, ki je močno vplivala na hinduizem (7). Kmalu zatem so se sem začeli priseljevati predstavniki arijske rase, ki so se pomešali z Mongoli.

Ker je Himačal Pradeš na stičišču osrednje Azije in Indije, je imel pomembno strateško funkcijo. Prek njega so potekale trgovske poti, ki so prinašale bogastvo številnim fevdalcem. Zgodovina prča o tem, da je to območje leta 327 pr. n. št. osvojil Aleksander Veliki; prodril je vse do reke Beas (12). V 19. stoletju je bilo območje Himačal Pradeša pod vladavino Ranjit Singha, nato pa so ga zavzeli Britanci. Pod britansko vladavino je ostalo do leta 1947, ko so si Indijci izborili osvoboditev izpod kolonialnih spon (1).

Himačal Pradeš se je kot zvezna država dokončno izoblikoval 15. aprila 1948 z združitvijo 30 manjših hribovskih držav. Pozneje so se njegove meje spreminjale do 1. septembra 1972, ko je dobil zdajšnji obseg in upravno strukturo, po kateri se deli na 12 okrožij (14). Eno od njih je okrožje Kangra, katerega osrčje predstavlja istoimenska dolina. Sedež okrožja Kangra je Dharamsala (10).

Slika 2: Pogled na zasnežene vrhove Dhaula Dharja ali "Belega grebena" iz dna doline Kangra (foto: Kristina Šijanec).

Slika 3: Pogled na McLeod Ganj z zasneženimi pobočji Dhaula Dharja v ozadju (foto: Kristina Šijanec).

Dolina Kangra z Dharamsalom

Dolino Kangra, ki je od Delhija oddaljena 480 km (8), je izoblikovala reka Beas. Spada med himalajske doline v nižjih nadmorskih višinah, o čemer priča tudi njeno bujno zeleno rastlinje (10). Od Mandija do Shahpurja (blizu Pathankota) se razteza ob vznožju gorovja Dhaula Dhar, kar v slovenščini pomeni Beli greben, ki dolino Kangra razdvaja od doline Chamba na severu. Njegovi zasneženi vrhovi segajo do 5000 m visoko (12). Območje prejme veliko količino padavin (14).

Ena prvih in najdlje vladajočih dinastij na širšem območju Kangre je bila Katoška dinastija. V času njenih začetkov se je mesto Kangra imenovalo Nagarkot (12). Katoško dinastijo je na začetku 11. stoletja odstranil vpad muslimanov, ki so se na tem območju ohranili vse do leta 1555, ko so večjemu delu Indije zavladali Muguli. Vladavina Sikov se je začela leta 1783 pod poveljstvom Sansar Chanda. Leta 1806

so območje za krajši čas zavzeli Gurke ali današnji Nepalci, ki pa so jih že leta 1809 porazili Siki. Te so leta 1846 v 1. angleško-sikhovski vojni premagali Britanci, ki so si za svoje administrativno središče najprej izbrali Kangro, pozneje pa so ga premestili v McLeod Ganj in bližnjo Dharamsalo (9, 12).

V primerjavi z ostalimi deli Himačal Pradeša dolina Kangra spada med izrazitejša "britanska" območja, saj so Britanci v poznem 19. stoletju vanjo in v sosednjo dolino Chambo veliko vlagali. Vzdolž doline poteka železniška proga, ki so jo Britanci zgradili leta 1903. Železniška proga povezuje Pathankot in Jogindernagar in se odcepi od osrednje severne železniške linije, ki skrajni sever Indije povezuje z Delhijem (12).

V sodobnosti je ena od najpomembnejših gospodarskih panog Kangre turizem. Eno od torišč njegovega razvoja je Dharamsala z McLeod Ganjem, ki sta tudi najpomembnejši budistični središči na tem območju. Območje slovi tudi po slikarski šoli *Kangra school of painting* (12).

Slika 4: Rokodelske spretnosti so Tibetancem živečim na območju indijske Himalaje glavni vir zaslужka (foto: Kristina Šijanec).

Dharamsala je še vedno najpomembnejše naselje v dolini. Razprostira se po nižjih pobočjih gorske verige Dhaula Dhar, na nadmorski višini od 1250 do 1550 m (4). S treh strani jo obkrožajo zasedeni gorski vrhovi, na južni oziroma jugozahodni strani pa se odpira proti dolini Kangra (6). Hribovsko naselje je dobilo ime po hindijskem izrazu dharamsala v pomenu 'počivališče'. Leta 1901 je imelo 6971 prebivalcev (5), zdaj pa je njihovo število naraslo že na 19.800 (16). Hiše so zgrajene na bolj položnih delih pobočij. Območje Dharamsale je zelo namočeno. Temperature zraka so najnižje na začetku leta, vendar se niti januarja ne spustijo pod 0° C. Najvišja izmerjena julijska temperatura je dosegla kar 38° C. Območje je gozdnato, s prevlado iglavcev in hrastovih dreves (4). Je tudi potresno ogroženo. Leta 1905 ga je prizadel hud potres, po katerem je bilo naselje potrebno zgraditi praktično na novo. Po tem dogodku se je Dharamsala začela turistično razvijati, saj naj bi imelo tamkajšnje podnebje zdravilne učinke (4). Mesto še vedno ostaja prepoznavno kot slikovito zdravilišče (6). Širše prepoznavno je postalo v šestdesetih letih 20. stoletja (4), ko je tibetanski voditelj dalajlama Tenzin Gyatso rezidenco v izgnanstvu našel v sosednjem, nekoliko višjem McLeod Ganju, ki ga nekateri pojmujejo kot Zgornjo Dharamsalo (*Upper Dharamsala*). Poslopja izgnane tibetanske vlade so 10 km od Dharamsale (12). Na območju Dharamsale živi precej Tibetancev, večina v McLeod Ganju. Po nekaterih podatkih naj bi na območju Dharamsale in McLeod Ganja živelo skupaj 3000 Tibetancev (9), drugi viri pa samo za območje McLeod Ganja navajajo dvakrat večjo številko (17).

V primerjavi z ostalimi predeli Himačal Pradeša je tu bistveno bolj prisoten budizem. O tem priča tudi inštitut Norbulingka, ki je od Dharamsale oddaljen 6 km. V njem že od leta 1988 poučujejo in se trudijo ohranjati tradicionalno tibetansko kulturo, med drugim izdelavo kipov, oblikovanje lesa, vezenje in poslikave blaga, tako imenovane tanke (16). Gospodarsko pomembni dejavnosti sta tudi proizvodnja gazirane vode in pridobivanje skrilavca (6), ki je kot strešna kritina podeželskih hiš pomembna krajevna arhitekturna prvina.

McLeod Ganj – "Mala Lasa"

McLeod Ganj je slikovito hribovsko naselje, za katerega se navaja nadmorska višina 1982 m (12). Začetni del njegovega dvodelnega imena izhaja iz priimka nekdanjega britanskega guvernerja Pandžaba (McLeod), drugi del (ganj) pa je hindijski izraz za sosese (8). Po številu prebivalcev se ne uvršča med večja naselja v dolini Kangra, saj ga po tej prvini že sosednja, 4 km južneje ležeča, po cesti pa 10 km oddaljena Dharamsala z 19.800 stalnimi prebivalci močno prekaša (16). McLeod Ganj je prvi hitrejši razvoj doživel v petdesetih letih 19. stoletja, ko so ga za svojo postojanko izbrali Britanci in ga razvijali kot pomembno upravno središče na območju doline Kangra. Tako je naselje postalo eno od pomembnejših in najbolj priljubljenih na tem območju. Pred tem je v njem živelo polnomadsko ljudstvo Gaddi, ki se je preživljalo predvsem s poletno pašo koz in ovc na visokih planinskih pašnikih Dhaula Dharja. Precej Gaddijev še vedno živi v vasicah okrog McLeod Ganja (12), od koder je že v enem dnevu mogoče doseči snežno mejo. Najbolj priljubljena in najbolj obiskana gora je zaradi svoje bližine 2827 m visoki Triund (11). Območje McLeod Ganja poraščajo borovci, smreka in indijska cedra, imenovana tudi les bogov (17).

Čeprav so Britanci po potresu 4. aprila 1905, v katerem je umrlo več ljudi in so se številne stavbe porušile, administrativne prostore iz McLeod Ganja preselili v nižje ležečo Dharamsalo (12), je v kraju ostala značilna kolonialna arhitektura (17). Mnoge žrtve potresa so pokopane ob anglikanski cerkvi *St. John in the Wilderness* (Sveti Janez v divjini), ki so jo prav tako zgradili v obdobju britanskega kolonializma (16).

Dandanes je McLeod Ganj najbolj znan kot prebivališče duhovnega voditelja tibetanskega naroda dalajlame in kot sedež tibetanske vlade v izgnanstvu.

Do konca aprila 2011, ko so potekale nove volitve za predsednika tibetanske vlade v izgnanstvu, je bil dalajlama tudi politični vodja Tibetancev. Na njegovo osebno željo zdaj te vloge nima več. Na volitvah je bil kot nov politični vodja izvoljen Lobsang Sangay (13). Ker si Tenzin Gyatso prizadeva za miroljubno rešitev političnih nesoglasij med Tibetom in Kitajsko, je leta 1989 prejel tudi Nobelovo nagrado za mir (12).

Potem, ko je Kitajška pod poveljstvom Mao Zedonga leta 1950 "osvobodila" Tibet (12), so bili številni Tibetanci primorani pobegniti v sosednje države. Po ocenah naj bi bilo po zavzetju Tibeta ubitih 1,2 milijona Tibetancev in uničenih 90 % njihove kulturne dediščine. Pred kitajsko aneksijo je imel Tibet status avtonomnega kraljestva, ki ga je vodil politični in verski vodja dalajlama (16). Številni begunci so azil iskali v Indiji oziroma v naselbinah Indijske Himalaje, ki meji na Tibetansko visoko planoto. 14. dalajlami Tenzinu Gyatsu je Indija odobrila politični azil leta 1959 (12). V izgnanstvo mu je prek visokih himalajskih prelazov sledilo okrog 250.000 Tibetancev, med katerimi so številni našli zatočišče prav na območju Indijske Himalaje (16). V McLeod Ganju, ki je od roba

Tibetanske planote oddaljen 100 km zračne črte, jih je leta 1990 živelo približno 7000 (17).

Ker je McLeod Ganj dejansko glavno mesto Tibetancev, ga pogovorno imenujejo *Little Lhasa* (Mala Lasa). Lasa je bila glavno mesto nekdanj neodvisnega Tibeta. Drugi območje imenujejo *Little Tibet* (Mali Tibet; tako se imenuje tudi Ladak!), saj je tudi središče tibetanske kulture in budizma (16). Tu deluje več tibetanskih ustanov, katerih glavna skrb so begunci in njihova splošna dobrobit (Tibetanski urad za socialno skrbstvo, Tibetanska otroška vas, Tibetanska ženska zveza, Tibetanski mladinski kongres) ter ohranjanje njihove kulture (Knjižnica tibetanskih del in arhivi, Tibetanski muzej).

Tibetanska otroška vas, ki je 4 km severozahodno od McLeod Ganja, ob jezeru Dal, skrbi za izobrazbo približno 2000 otrok beguncev (16), že pred dvajsetimi leti pa se je v tej ustanovi izobraževalo 1200 begunskih sirot in starejših beguncev (17). Ob jezeru, ki je priljubljena izletniška točka rekreativnih turistov, stoji manjši hindujski tempelj (16). Po besedah domačinov je jezero precej onesnaženo.

Slika 5: Tibetanskih budistični menihi v samostanskem kompleksu Tsuglagkhang v McLeod Ganju (foto: Kristina Šijanec).

Za nove begunce in mlade Tibetance so organizirane številne delavnice, na katerih se učijo ročnih spretnosti, kakršni sta oblikovanje kovin in rezbarjenje (17). V naselju deluje tudi Tibetanski inštitut scenskih umetnosti, ki skrbi za ohranjanje tradicionalnega ljudskega petja in glasbe, obenem pa uprizarja tudi sodobnejše gledališke predstave. Neposredno ob dalajlamovi rezidenci je Inštitut budističnih narečij (8). Tibetanci v izgnanstvu skrbijo tudi za izdajanje različnih tibetanskih publikacij, saj organizacija Tibetanski mladinski kongres izdaja časnika *Tibetan Bulletin* (Tibetanski vestnik) in *Rangzen* (Svoboda), medtem ko državni

Slika 6: Slap v Bhagsuju privablja tako romarje kot turiste (foto: Kristina Šijanec).

indijski Oddelek za religijo in kulturo skrbi za izdajo glasila *Cho-Yang*, ki ga sestavljajo prispevki s tematiko budizma in tibetanske kulture (12). Dalajlama ima urejeno tudi spletno stran, ki se sprti posodablja in poroča o njegovem delovanju (3).

Nekatera dela kot sedež izgnane tibetanske vlade in dalajlame navajajo Dharamsalo ali Zgornjo Dharamsalo (4, 15), vendar gre v bistvu že za območje McLeod Ganja, kjer so locirane vse najpomembnejše tibetanske ustanove (12). Tibetanska vlada ima sedež v vasi Gangchen Kyishongu v skrajnem južnem delu McLeod Ganja, kjer so tudi državni arhivi ter knjižnica in muzej tibetanske kulture. V samem naselju ima v sklopu kompleksa Tsuglagkhang dalajlama uradno rezidenco, imenovano Namgyal Gompa, v okviru katere deluje tudi samostan budističnih menihov. V kompleksu sta tudi leta 1992 zgrajeni tempelj Kalachakra in pretresljivi Tibetanski muzej, ki prikazuje žalostno usodo tibetanskega naroda ter uničevanje njegove kulture s strani kitajskih zavojevalcev. Okrog kompleksa je speljana molitvena pot, ki ji romarji pravijo kora, in jo morajo prehoditi v nasprotni smeri urinega kazalca (16). Vzdolž celotne poti, ki je zaradi čudovitih razgledov na dolino in gorovje Dhaulā Dhar izredno slikovita, so drevesa okrašena s pisanimi zastavicami, na katerih so zapisane molitve. Dalajlama ima na območju med Tsuglagkhangom in Gangchen Kyishongom tudi neuradno rezidenco (16). V McLeod Ganju deluje tudi Tibetanski medicinski in astrološki inštitut, kjer so bolnišnica, lekarna in medicinska šola, tu pa izdelujejo tudi tradicionalna tibetanska zdravila (17).

V sodobnosti je McLeod Ganj z vidika gospodarstva in turizma ena najhitreje razvijajočih se naselbin na območju indijske Himalaje (12), saj je poleg Manalija najbolj razvito turistično naselje v Himačal Pradešu (16). Turizem temelji predvsem na kulturi in religiji tibetanskih beguncev, pripadnikov budistične veroizpovedi. Številni hostli in hoteli so v lasti Tibetancev oziroma jih Tibetanci vodijo, skoraj vsaka restavracija pa se ponaša tudi s tibetansko kuhinjo. Tibetanski begunci si kruh služijo predvsem z izdelovanjem barvnih, vzhodnjaško okrašenih volnenih preprog (17). Volna je tradicionalno nepogrešljiva za oblačila Tibetancev. Med turisti sta zelo priljubljena joga in meditacija, s katerima se je možno ukvarjati v sklopu številnih centrov in tudi samostanov, na primer v Tsechokling Gompi (16). Tibetanska gostoljubnost pri sprejemanju turistov pa moti nekatere hindijske domačine, saj naj bi jim Tibetanci v določeni meri odvzemali posel (11).

Slika 7: Terasirana pobočja v spodnjem, razvitejšem delu naselja Dharamkot (foto: Kristina Šijanec).

Turizem povzroča prostorske spremembe tudi v okoliških vasi, med katerimi sta Bhagsu in Dharamkot, iz katerih so čudoviti razgledi na zasnežene vrhove Dhauladharja in dolino Kangra. Od McLeod Ganja 2 km oddaljeni Bhagsu je težko označiti za vas, saj je dobro opazno, da živi predvsem od turizma in se razvija v priljubljeno poletno turistično zatočišče (16). V prostoru se nagel razvoj turizma prepozna zlasti po številnih novogradnjah, ki so v končni fazi namenjene predvsem prenočevanju turistov. Bhagsu je znan po Šivinem templju Bhagsunat iz 16. stoletja (12, 11) in hladnem izviru, ki privlači zlasti hindujske turiste (17). V njegovi bližini je slikovit slap, ki je le eden od mnogih na tem območju (12); njegovi tolmeni privabljajo tako romarje (11) kot turiste. Kot je razvidno iz kamnitega gradiva in skal v strugi, tu vodostaj v deževnih mesecih (julij in avgust) močno naraste in vodotok dobi veliko transportno moč. Glede na podatek, da območje Dharamsale prejme med 2900 in 3800 mm padavin letno, kar naj bi bila za slovitim Cherrapunijem druga najvišja vrednost v Indiji, to niti ni presenetljivo (4).

V 3 km oddaljenem Dharamkotu (16) je podeželskost bolj očitna, poleg tega pa je tudi glede na stavbno tipologijo in komunalno urejenost možno sklepati, da se turizem razvija precej bolj postopno in v omejenem obsegu, saj je za štirikolesnike naselje precej težko, ponekod celo nedostopno. Dharamkot je glede na razvitost mogoče razdeliti na spodnji in zgornji

del. Zgornji, imenovan Upper Dharamkot, je gospodarsko in komunalno slabše razvit.

McLeod Ganj na območju Himačal Pradeša je središče budizma (12), kar se odraža v številnih templjih, med katerimi so najpomembnejši Kalachakra, Tsechokling Gompa, ki je dostopna po številnih strmih stopnicah, ter Nechung Gompa, kjer živi tudi tibetanski državni orakelj (16). O pomembnosti budizma pričajo tudi številne živopisne zastavice z molitvami, ki so, razobešene po hišah, drevsih in kamnih, ena od najbolj prepoznavnih prvin v pokrajini.

Seveda pa je McLeod Ganj privlačen že zaradi lokacije same in razgleda na pokrajino, ki jo vseskozi preletavajo orli. Turizem ima sicer pozitivne učinke na razvoj naselja, a tudi na račun poslabšanega stanja okolja. Zaradi čedalje večjega števila turistov je okolje vse bolj obremenjeno, obstoječa infrastruktura pa ne zadostuje tako velikemu številu obiskovalcev. To se odraža predvsem v povečani količini odpadkov, neurejeni kanalizaciji in težavah pri zagotavljanju kakovostne pitne vode. Tibetanske oblasti so na področju varovanja okolja zelo dejavne, saj so sprožile projekt ozelenitve in očiščenja naselja (12). Zavedajo se, da je okoljsko problematiko potrebno reševati čim bolj aktivno in učinkovito, saj se zdi McLeod Ganj v času glavne turistične sezone preplavljen z "zahodnjaki". Marsikateri med njimi se tu zadržijo več tednov in tudi dlje.

Slika 8: Tudi v McLeod Ganju ločujejo smeti, vendar takšnih košev za odpadke na ulicah ni prav veliko (foto: Kristina Šijanec).

Sklep

Z naravno dediščino obdarjeno območje doline Kangra, ožje gledano pa naselji Dharamsala in McLeod Ganj, sta dandanes dodatno obogatena tudi v kulturnem smislu. Tibetanska kultura se dodobra odraža v prostoru in, kot kažejo politična stremjenja Kitajske, bo McLeod Ganj še lep čas ostal "valilnica" tibetanske kulture, obenem pa tudi politični sedež Tibeta.

Le upamo lahko, da bo odgovornim kljub povečanemu pretoku turistov, katerih število narašča premosorazmerno s ceno prenočišč oziroma tako hitro kot število apartmajev v Bhagsuju, uspelo ohraniti dovolj kakovostne okoljske razmere.

Viri in literatura

- About Himachal Pradesh – Department of Tourism & Civil. 2011.
Medmrežje: <http://himachaltourism.gov.in/page/About-Himachal.aspx> (citirano 20. 7. 2011).
- Census – Himachal Pradesh. 2011.
Medmrežje: <http://himachal.nic.in/tour/census.htm> (citirano 20. 7. 2011).
- Dalajlama. 2011.
Medmrežje: <http://www.dalailama.com/> (citirano 22. 7. 2011).
- Dharamsala – Department of Tourism & Civil. 2011.
Medmrežje: <http://himachaltourism.gov.in/post/Dharamshala.aspx> (citirano 20. 7. 2011).
- Digital South Asia Library – Dharamsala. 2011.
Medmrežje: http://dsal.uchicago.edu/reference/gazetteer/pager.html?objectid=DS405.1.134_V11_307.gif (citirano 22. 7. 2011).
- Encyclopedia Britannica – Dharamsala. 2011.
Medmrežje: <http://www.britannica.com/EBchecked/topic/160745/Dharmshala> (citirano 21. 7. 2011).
- Encyclopedia Britannica – Himachal Pradesh. 2011.
Medmrežje: <http://www.britannica.com/EBchecked/topic/266009/Himachal-Pradesh> (citirano 21. 7. 2011).
- Experiment in Exile. 2005.
Medmrežje: <http://www.time.com/time/magazine/article/0,9171,1090822,00.html> (citirano 22. 7. 2011).
- History of district Kanga. 2011.
Medmrežje: <http://www.hpkangra.nic.in/history.htm> (citirano 1. 8. 2011).
- Kangra – Department of Tourism & Civil. 2011.
Medmrežje: <http://himachaltourism.gov.in/post/Kangra.aspx> (citirano: 20.7.2011)
- Laughton, F. (ur): 2010: Indian Himalaya Handbook. Footprint Indian Himalaya. Bristol.
- Mayhew, B., Plunkett, R., Phillipa, S., Coxall, M., Greenway, P. 2000: Indian Himalaya. Hawthorn.
- Novi predsednik tibetanske vlade v izgnanstvu. 2011.
Medmrežje: http://www.siol.net/svet/novice/2011/04/novi_predsednik_tibetanske_vlade_v_izgnanstvu_lobsang_sangay.aspx (citirano 1. 8. 2011).
- Provisional Census Data 2011 – Himachal Pradesh, Department of Information & Public Relations. 2011.
Medmrežje: <http://www.himachalpr.gov.in/hpglance.asp> (citirano 20. 7. 2011).
- Regan, P. (ur): 2008: India – The Ultimate Sights Places and Experiences. Dorling.
- Singh, S., Brown, L., Elliott, M., Harding, P., Hole, A., Horton, P., James, K., Karafin, A., Karlin, A., Das Mahapatra, A., McCrohan, D., Thomas, A., Wlodarski, R. 2009: Lonely Planet India. Footscray, Oakland, London.
- Where The Dalai Lama Dwells. 1990.
Medmrežje: <http://www.nytimes.com/1990/04/29/travel/where-the-dalai-lama-dwells.html> (citirano 22. 4. 2011).